

УДК 37(477)(092)Куз(045)

DOI: 10.35619/iuu.v1i19.622

Кочубей Тетяна

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9104-8442
e-mail: udpu_tania@ukr.net

НАУКОВІ ДОМІНАНТИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРИГОРОВИЧА КУЗЯ

Анотація. У статті висвітлено основні наукові домінанти у творчому доробку академіка Володимира Григоровича Кузя – педагога і науковця зі світовим іменем, доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, дійсного члена Національної академії педагогічних наук України. Обґрунтовано основні наукові напрями, над якими працював відомий педагог. Наголошено на тому, що Кузь Володимир Григорович є фундатором сучасної науково-педагогічної школи з проблем професійної підготовки фахівців для сільських шкіл, гувернерів, ініціатором створення навчально-виховних комплексів «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад».

З'ясовано, що основними науковими домінантами, над якими працював відомий учений і педагог, були: народна педагогіка як основа національного виховання; педагогічні основи функціонування навчально-виховного процесу; особливості національного виховання; рідна мова як основа національного виховання; плекання сучасної інтелектуальної еліти; виховання дітей дошкільного і шкільного віку в комплексі «Школа – дитячий садок»; реалізація ідей відродження духовності в загальноосвітніх та дошкільних закладах.

Акцентовано, що великого значення відомий педагог надавав родинному вихованню як материнській школі, національно-патріотичному вихованню, сухомлиністиці як новій парадигмі елітного виховання, а також підготовці вчителя сільської школи, вихованню учнів на миролюбних традиціях рідного краю, проблемах організації самостійної пізнавальної діяльності школярів, єдності шкільної та позашкільної освіти, українським народним дитячим іграм.

Виявлено, що важливого значення в своїй діяльності вчений приділяв інтеграції освіти і науки, співпраці закладу вищої освіти з науковими установами, освітніми та дошкільними закладами, а також початковій ланці освіти як єдиній системі безперервного навчання і виховання дітей.

Ключові слова: Володимир Григорович Кузь, педагог, відомий вчений, домінанти творчості, життєвий і творчий шлях, сільська школа, національне виховання.

Постановка проблеми. У важкий для українського народу період, пов'язаний з війною, розв'язаною російською федерацією, все більшої актуальності набуває проблема національного-патріотичного виховання молодого покоління. Відповідно до Національної доктрини *розвитку освіти* визначна роль при цьому відводиться вихованню молодого покоління, починаючи з дошкільних навчальних закладів, і завершуючи закладами вищої освіти.

Тому надзвичайно актуальними для сьогодення є ідеї, запропоновані відомим педагогом і вченим не тільки в Україні, але й за її межами, Володимиром Григоровичем Кузем.

Важливого значення для розвитку української освіти і науки у цьому контексті набувають дослідження проблеми наукових домінант у творчому доробку відомого вченого, академіка Володимира Григоровича Кузя. Висунуті вченим ідеї, які торкаються питань національного виховання, духовності, особливостей функціонування навчально-виховних комплексів «Школа – дошкільний навчальний заклад» є надзвичайно важливими та актуальними для сучасної науково-педагогічної думки.

У наукових розвідках Н. Побірченко, С. Попиченко, Т. Григоренко (2013), Т. Кочубей (2019), Л. Пархети, Н. Зарудняк (1999), І. Рогальської (2014), І. Беха, К. Чорної (2011) та інших вітчизняних вчених, які торкалися проблем народної педагогіки як основи національного виховання, особливостей національного та патріотичного виховання дітей дошкільного і шкільного віку в комплексі «школа – дитячий садок».

Однак поза межами дослідження залишилися проблеми розвитку національної школи і народного виховання, духовності, ролі народної педагогіки у виховному процесі дошкільних та шкільних закладів, пропаговані відомим вченим.

Мета статті – схарактеризувати наукові домінанти творчого доробку академіка Володимира Григоровича Кузя.

Завдання дослідження: висвітлити науково-творчий доробок спадку педагога і науковця Кузя В. Г., виявити наукові домінанти у творчому доробку відомого вченого, обґрунтувати основні ідеї та концептуальні засади національно-патріотичного виховання, виявлені науковцем, та особливості здійснення навчально-виховного процесу у комплексі «школа–дошкільний навчальний заклад».

Методологія дослідження: теоретичні (загальнонаукові методи дослідження, аналіз наукових праць вченого та вітчизняних науковців) та емпіричні (аналіз, узагальнення).

Виклад основного матеріалу дослідження. Життєвий і творчий шлях видатного педагога і академіка ознаменувався його педагогічною та науковою діяльністю. Зокрема, свою педагогічну діяльність відомий не тільки в Україні, але й за її межами науковець розпочав учителем музики і співів Ізяславської середньої школи (1956 – 1957 рр.). У 1957 – 1960 роках проходив військову службу в армії. Протягом 1960 – 1969 років був учителем музики Ізяславської СШ № 1. У 1965 – 1970 роках перервав трудову діяльність у зв'язку з навчанням в Дрогобицькому педагогічному інституті на музично-

педагогічному факультеті. У 1969–1970 роках викладав у Красилівській дитячій музичній школі, 1970–1973 роках був організатором позакласної виховної роботи Ізяславської середньої школи № 5. Його викладацька діяльність розпочалася з викладача кафедри музики Кам'янець-Подільського педагогічного інституту імені В. П. Затонського (1973 р.). У 1973 – 1977 рр. був завідувачем кафедри музики згаданого інституту.

У зв'язку з перебуванням у 1977–1980 роках в аспірантурі Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР та захистом дисертації «Педагогічні умови ефективного здійснення єдності шкільної та позашкільної виховної роботи учнівського колективу» (1980 р.) на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук трудова діяльність Кузя Володимира Григоровича була перервана.

Упродовж 1980–1989 роках працював у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті імені В. П. Затонського (1980–1981рр. – старший викладач кафедри педагогіки, 1985 р.– доцент кафедри педагогіки і методики початкової освіти, 1981–1989рр. – декан педагогічного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту імені В. П. Затонського.

У 1989–2005 рр. Кузь Володимир Григорович обіймав посаду ректора Уманського державного педагогічного інституту імені Павла Тичини і в 1998 році вивів його у статус університету. Упродовж 2005–2009 років перебував на посадах професора кафедри дошкільної педагогіки та психології та завідувача кафедри дошкільної педагогіки та психології (2009–2018 рр.).

Сферою наукових пошуків Володимира Григоровича Кузя були особливості організації навчально-виховного процесу у комплексі «школа–дошкільний навчальний заклад» та педагогічна спадщина Василя Сухомлинського. Він був фундатором сучасної науково-педагогічної школи з проблем професійної підготовки фахівців для сільських шкіл, гувернерів, ініціатором створення навчально-виховних комплексів «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад». Великого значення надавав розвитку сільської школи, а також питанням національного виховання, української козацької педагогіки та духовності. Під керівництвом Кузя В. Г. плідно працювала науково-дослідницька лабораторія «Василь Сухомлинський і школа XXI століття», в якій захищено, під його керівництвом, понад 30 докторських та кандидатських дисертацій. Автор понад 260 наукових та публіцистичних праць (Кочубей, 2019).

На науковій ниві Кузь Володимир Григорович мав вагомі здобутки. Окрім захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Педагогічні умови ефективного здійснення єдності шкільної та позашкільної виховної роботи учнівського колективу» (1980), він захистив і докторську дисертацію «Педагогічні основи виховного процесу в комплексі «Школа – дитячий садок»» (1992 р.) на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

За керівництва В. Г. Кузя в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини відбулися позитивні зрушення: було відкрито нові спеціальності, в тому числі і непедагогічні, факультети, екстернат, магістратуру, аспірантуру, докторантуру, введено нові навчальні корпуси,

збагачено матеріально-технічну базу, інститут пройшов акредитацію за IV рівнем і здобув статус університету (1998 р.), увійшов у десятку кращих педагогічних закладів вищої освіти України. У роки перебудови Кузь Володимир Григорович сам очолив дошкільний факультет, який вважався не перспективним, зберіг його спеціальності, відкрив спеціалізацію «гувернера».

Науково-дослідницька лабораторія «В. О. Сухомлинський і школа XXI ст.», очолювана Кузем В. Г., тісно співпрацювала з такими науковими школами, як Київська наукова школа при Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України (керівник школи – Л. С. Бондар), Наукова школа «Українська асоціація» Василь Сухомлинський» (керівник – академік О. Я. Савченко), діяльність якої зосереджувалася на проведенні всеукраїнських і міжнародних педагогічних читань «Василь Сухомлинський і сучасність» та вивченні актуальних проблем сучасної освіти – початкової, середньої та вищої ланок.

Також Науково-дослідницька лабораторії «Василь Сухомлинський і школа XXI ст.» під керівництвом В. Г. Кузя тісно співпрацювала з науковцями із зарубіжних країн, зокрема Польщі, США, Німеччини, Китаю тощо.

Наукові погляди вченого охоплювали такі актуальні питання як модель учителя нової генерації, концепція розвитку дошкільної освіти Черкащини, Нова українська школа за концепцією розвитку освіти на період 2015–2025 рр., основи національного виховання, плекання сучасної інтелектуальної еліти, Сухомлиністики як нової парадигми елітного виховання, хати як виховного простору, бачення школи як пріоритету в XXI ст., підготовку вчителя до виховної роботи в освітніх закладах різного типу, підготовку учителя-дослідника, формування школи нового покоління та освіти XXI ст., наголошував на тому, що учителем школа стоїть, а школою-держава та багато ін. (Сухомлиністика – нова парадигма елітного виховання, 2011).

На основі аналізу наукового доробку академіка Кузя В. Г., до наукових домінант його творчих здобутків, якіне втрачають своєї актуальності і для сьогодення, відносимо такі:

актуальні проблеми навчально-виховного процесу в початкових класах у відповідно до вимог реформи загальноосвітньої школи та професійної роботи; діяльність навчально-виховного комплексу «Школа – дошкільний навчальний заклад» як освітньої установи нового типу та початкової ланки єдиної системи безперервного навчання та виховання на селі; реалізація ідеї відродження духовності в навчально-виховному закладі «Школа – дитячий садок»; малокомплектна школа як центр виховання на селі; концепція виховного процесу в комплексі «Школа-дитячий садок»; підготовка студентів до роботи в навчально-виховному закладі «Школа-дитячий садок»; «Школа-дитячий садок» – новий тип навчально-виховної установи на селі; спроба оптимізації морального трудового виховання в комплексі «Школа-дитячий садок»; виховний комплекс «Дитячий садок-школа» (із досвіду роботи); дослідження ефективності підготовки дошкільнят до школи в навчально-виховному закладі «Школа-дитячий садок»; педагогічні основи функціонування навчально-виховного закладу «Школа-дитячий садок»; моральне стимулювання учнів як важлива умова успішної адаптації в навчально-виховному закладі «Школа-дитячий садок»; наукові засади діяльності комплексу «Школа-дошкільна установа»;

особливості соціалізації дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний заклад», психолого-педагогічні проблеми виховання дітей в умовах функціонування комплексу «Школа – дошкільний навчальний заклад» (1985–2005);

національна школа і національне виховання як одна із глобальних проблем сучасності, духовна єдність учителя і учня; концептуальні положення національного виховання; народна педагогіка як основа теорії національного виховання; народність як важлива умова запобігання хибній поведінці в патріотичному вихованні шкільної молоді; українська ментальність і національне виховання; підготовка вчителя національної школи; формування національної свідомості майбутнього вчителя; національна школа як наступність ідей; виховання учнів на миролюбних традиціях рідного краю; рідна мова як умова функціонування національної школи та виховання особистості; українська козацька педагогіка і духовність;

учителем школа стоїть; учитель і школа XXI століття; школа Василя Сухомлинського як школа самореалізації особистості; педагогіка В. О. Сухомлинського в контексті становлення педагогіки XXI ст.; втілення парадигми школи нового покоління (О. Сухомлинський і школа XXI століття); концепція школи нової генерації «школи-родини»;

філософія плекання сучасної інтелектуальної еліти; пошук сучасних вимірів педагогічної дії; формування професійної компетентності вчителя Європейської інтеграції; програмування майбутнього суспільства, починаючи з майданчика дитячого садка;

підготовка вчителя для сільської оновленої школи; діяльність сільської школа та роль сільського вчителя в XXI столітті; перспективи розвитку сільської школи; психолого-педагогічні основи формування творчої особистості педагога оновленої національної школи.

Досліджуючи народну педагогіку з позиції виділення основоположних ідей національного виховання, Кузем В. Г. виокремлено домінуючі положення, «які доцільно впровадити в теорію виховання української національної педагогіки, зокрема такі, як:

оптимістичність, віра в природні задатки кожної дитини;

позитивна прогностичність результатів виховного процесу;

турбота про здоров'я та формування з юних літ навичок здорового способу життя;

виховання в праці;

виховання в єдності з природою;

самодіяльність учнів у житті, педагогічному процесі;

гармонійна єдність різних видів діяльності: індивідуальної, групової, колективної, самостійної, педагогічно керованої, домашньої, шкільної; випереджальна підготовка до життя в постійному мінливому соціумі;

впровадження в теорію виховання принципів народності, природовідповідності, гуманізму, демократизму, культури відповідності, наступності, безперервності, єдності педагогічних впливів навчально-виховних установ, сім'ї, громадськості, середовища» (Кузь, 2002, с. 9).

Звернемо увагу на те, що у статті «Народна педагогіка – основа національного виховання» Володимир Кузь наголошував на тому, що «в умовах творення нової держави України варто залучати до виховного процесу населення мікро- і макросоціуму, здатне передавати молоді багатий соціальний досвід поведінки. Нині відроджуються забуті обряди, звичаї, традиції, у відтворенні яких мають брати активну участь і дорослі, і діти. Цьому повинна сприяти педагогіка народознавства, під якою розуміється «систематичний пошук, творче співтовариство учнів, батьків, педагогів, усієї громадськості в ім'я організації навчання дітей як радісної і змістовної життєдіяльності, а не як нудного додатку до життя. Педагогіка народознавства розглядає навчально-виховний процес як ланку безперервного буття рідного народу, нації» (Основи національного виховання, 1993, с. 40).

Висунуті Кузем В. Г. ідеї національно-патріотичного виховання особливо цінними є на теперішньому етапі розвитку українського суспільства, в період боротьби українського народу проти російського агресора за свою незалежність та ідентичність.

Постать відомого педагога, науковця, громадського діяча, доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена Національної академії педагогічних наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Академії наук вищої школи України, заступника керуючого Дослідницьким відділом Американського біографічного центру Кузя Володимира Григоровича відома не тільки в Україні, але й за її межами.

Науковий доробок Кузя Володимира Григоровича визнаний міжнародними інституціями США та Великобританії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. На основі викладеного дійшли висновків про те, що відомий в Україні і за її межами учений і педагог вивчав і досліджував особливості функціонування національної школи і національного виховання в душі миролюбних традицій українського народу, підготовку вчителів для національної школи.

У колі наукових інтересів вченого були проблеми рідної мови як однієї із умов функціонування національної школи, перспективи розвитку сільської школи, формування творчої особистості учителя та учнів на засадах гуманізму, демократизму та поваги до кожної дитини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у відновленні та розбудові українського шкільництва в післявоєнний період, ефективному і зваженому впровадженні європейських освітніх стандартів унавчальний процес української школи та збереження традицій української системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Володимир Григорович Кузь – провідний вчений, педагог, академік : до 75-ї річниці з дня народження: біобібліографічний покажчик. (2013). / гол. ред. Н. С. Побірченко – докт. пед. наук., проф., член НАПН України, ректор УДПУ ім. П. Тичини ; укл.: декан ф-ту дошк. освіти, канд. пед. наук, доц. С. С. Попиченко, дир. наук. б-ки канд. філол. наук, доц. Т. В. Григоренко, зав. інформ.-бібліогр. від. наук. б-ки Т. С. Ткаченко, зав. каб. «В. О. Сухомлинський і школа XXI століття» І. В. Панчук. Умань: ПП Жовтий О. О. 120 с.

Кочубей, Т. (2019) Володимир Григорович Кузь: штрихи до портрета. *Історико-педагогічний альманах*. № 2, сс. 4–8.

Кузь, В. (2002) Народна педагогіка – основа національного виховання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Спеціальний випуск «До витоків становлення української педагогічної науки»*. Київ, Видавництво Науковий світ. СС. 7–10.

Основи національного виховання: Концептуальні положення. (1993). В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук та ін. За заг. ред. В. Г. Кузя та ін. Київ : Інформ.-вид. центр «Київ». Ч. 1. 152 с.

Пархета, Л., Зарудняк, Н. (1999). Енергія і організаторський талант лідера (від інституту до університету). *Уманська зоря*. 23 червня 1999 року. № 49 (15374), сс. 1.

Бех, І., Чорна, К. (2011). Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*. № 10, сс. 9–16.

Рогальська, І. (2014). Кузь Володимир Григорович. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-1500> (дата звернення: 15.05.2024)

REFERENCES

Volodymyr Hryhorovych Kuz – providnyi vchenyi, pedahoh, akademik : do 75-yi richnytsi z dnia narodzhennia: biobibliohrafichni pokazhchyk [Volodymyr Hryhorovych Kuz - a Leading Scientist, Teacher, Academician : to the 75th Anniversary of His Birth: Bibliographic Index]. (2013). / hol. red. N. S. Pobirchenko – dokt. ped. nauk., prof., chlen NAPN Ukrainy, rektor UDPU im. P. Tychyny ; ukl.: dekan f-tu doshk. osvity, kand. ped. nauk, dots. S. S. Popychenko, dyr. nauk. b-ky kand. filol. nauk, dots. T. V. Hryhorenko, zav. inform.-bibliohr. vid. nauk. b-ky T. S. Tkachenko, zav. kab. «V. O. Sukhomlynskyi i shkola KhKhI stolittia» I. V. Panchuk. Uman : PP Zhovtyi O. O. 120 s. [in Ukrainian]

Kochubei, T. (2019) Volodymyr Hryhorovych Kuz: shtrykhy do portreta [Volodymyr Hryhorovych Kuz: Touches to the Portrait]. *Istoryko-pedahohichniy almanakh*. No 2, ss. 4–8. [in Ukrainian]

Kuz, V. (2002) Narodna pedahohika – osnova natsionalnoho vykhovannia [Folk Pedagogy as the Basis of National Education]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. Spetsialnyi vypusk «Do vytokiv stanovlennia ukrainskoi pedahohichnoi nauky»*. Kyiv, Vydavnytstvo Naukovyi svit. SS. 7–10. [in Ukrainian]

Osnovy natsionalnoho vykhovannia: Kontseptualni polozhennia [Fundamentals of National Education: Conceptual Ideas]. (1993). V. H. Kuz, Yu. D. Rudenko, Z. O. Serhiichuk ta in. Za zah. red. V. H. Kuzia ta in. Kyiv : Inform.-vyd. tsentr «Kyiv». Ch. 1. 152 s. [in Ukrainian]

Parkheta, L., Zarudniak, N. (1999). Enerhiia i orhanizatorskyi talant lidera (vid instytutu do universytetu) [The Energy and Organizational Talent of the Leader (from the Institute to the University)]. *Umanska zoria*. 23 chervnia 1999 roku. No 49 (15374), ss. 1. [in Ukrainian]

Bekh, I., Chorna, K. (2011). Patriotychnе vykhovannia ditei ta molodi [Patriotic Education of Children and Youth]. *Pozashkillia*. No 10. S. 9–16. [in Ukrainian]

Rohalska, I. (2014). Kuz Volodymyr Hryhorovych [Kuz Volodymyr Hryhorovych]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. URL: <https://esu.com.ua/article-1500> (data zvernennia 15.05.2024). [in Ukrainian]

SCIENTIFIC DOMINANTS IN THE CREATIVE HERITAGE OF ACADEMICIAN VOLODYMYR KUZ

Tetiana Kochubei

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Chief Researcher at the Pedagogical Source
Studies and Biography Department of V. O. Sukhomlynskyi
State Scientific and Pedagogical
Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9104-8442
e-mail: udpu_tania@ukr.net

Abstract. The article outlined the basic scientific dominants in the creative heritage of Academician Volodymyr Hryhorovych Kuz, a world-renowned teacher and scientist, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, full member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. The fundamental scientific directions of the scientist are substantiated. It is emphasized that Kuz Volodymyr Hryhorovych is the founder of a modern scientific and pedagogical school on the problems of professional training of specialists for rural schools, governors, the initiator of the creation of educational complexes «Preschool educational institution – comprehensive educational institution».

It was established that the fundamental scientific dominants of the famous scientist and teacher were folk pedagogy as the basis of national education, pedagogical foundations of the functioning of the educational and educational process, peculiarities of national education, native language as the basis of national education, nurturing of the modern intellectual elite, education of preschool and school children age in the «School Kindergarten» complex, implementation of the ideas of reviving spirituality in general education and preschool institutions.

It was found out that the famous teacher attached great importance to family education as a native school, national-patriotic education, Sukhomlinistics as a new paradigm of elite education, as well as the training of rural school teachers, education of students in the peaceful traditions of the native land, problems of organizing independent cognitive activities of schoolchildren, unity of the school and extracurricular education, Ukrainian folk children's games.

It was revealed that the scientist attached great importance to the integration of education and science, the cooperation of the higher education institution with scientific institutions, educational and preschool institutions, as well as the primary link of the school as a single system of continuous education and upbringing of children.

Keywords: Volodymyr Hryhorovych Kuz, teacher, famous scientist, dominants of heritage, life and creative way, village schools, national education.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024 р.